

ПРОЕКТИ НОВОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ 1981–1984 РР.

1970-ті рр. стали часом випробувань для Європейських Співтовариств (ЄС) як в економічному, так і в політичному плані. По-перше, ЄЕС не змогло зменшити впливи негативних процесів, спричинених кризовими явищами у світі. По-друге, інститути Співтовариства показали свою неефективність. Давалися ознаки наслідки Люксембурзького компромісу 1966 р., який закріплював принцип одностайності у процесі прийняття рішень, що застосовувався Радою міністрів. Така практика стояла на заваді реалізації не тільки серйозних проектів, а й дуже часто взагалі блокувала будь-які ініціативи з боку Європейської Комісії (ЄК). Угода про узгоджувальну процедуру 1975 р. децю похвляла механізм взаємодії між Європейським Парламентом (ЄП), Радою та Комісією, але цього заходу було недостатньо. Координація органів ЄЕС залишалася доволі слабкою. Потреби зовнішньої та політики безпеки вимагали ліквідації штучних відмінностей між структурами Європейського політичного співробітництва (ЄПС) та ЄЕС. Стає очевидною необхідність поглиблення політичної інтеграції, тож з'являються ініціативи стосовно реформування Співтовариств.

У статті аналізуються проекти 1981–1984 рр., покликані надати нового імпульсу інтеграційним процесам у Європі і вирішити проблеми, які постали перед об'єднанням на той час. У центрі уваги знаходяться проект Європейського Акту, підготований урядами ФРН та Італії («план Геншера-Коломбо»); Штутгартська «Урочиста декларація про Європейський Союз»; проект угоди про утворення Європейського Союзу (так званий «план Спінеллі»). З'ясовано ключові моменти, яким надавалося найбільшого значення у цих документах, особливо в інституційній сфері, та яким чином вони вплинули на подальші інтеграційні процеси ЄС.

Ключові слова: «план Геншера-Коломбо», Штутгартська декларація, Угода про Європейський Союз, «план Спінеллі», Європейський Союз, Європейський Парламент, Європейська Рада.

Європейський Союз періодично переживає кризи протягом усієї історії його існування. Окрім того, на інтеграційні процеси всередині об'єднання впливають не лише внутрішні процеси, а й зовнішні чинники та становище на міжнародній арені. Як показали події минулого, ЄС завжди знаходив здатність адекватно відповідати на виклики часу, долати перешкоди, досягати поставлених цілей, зростаючи не тільки у кількісному відношенні, а й якісно трансформуючись. Саме таким часом в історії європейської інтеграції була перша половина 1980-х рр. Загальновідомим здобутком того періоду було прийняття Єдиного Європейського Акту 1986 р., що ознаменувало собою завершення застою в процесах об'єднання та відкрило новий етап, прискорило інтеграцію країн регіону. Проте, шлях до ЄСА не був легким, і йому передувало декілька ініціатив та проектів, що передбачали реформування ЄС та перерозподіл повноважень між його інститутами. Саме на них ми і хотіли б зосередити нашу увагу.

Мета статті полягає у дослідженні інтеграційних процесів ЄС у першій половині 1980-х рр., а саме – розглянути ініціативи та проекти нового європейського договору 1981–1984 рр.; з'ясувати основні точки зору щодо головних інституцій різних політичних сил Співтовариства.

Джерельна база представлена наступними документами ЄС: Проект Європейського Акту, підготований урядами ФРН та Італії («план Геншера-Коломбо») [10]; Резолюція стосовно змісту проекту попереднього договору про утворення Європейського Союзу [17]; Штутгартська «Урочиста декларація про Європейський Союз» [19]; проект угоди про створення Європейського Союзу (так званий «план Спінеллі») [11]. Значно доповнюють та розширюють інформацію стосовно зазначених подій дебати Європейського Парламенту з 16 по 20 листопада 1981 р. [9]; виступи депутатів ЄП, авторів згаданих проектів, їх прибічників та противників, серед яких Франс Адрієссен [4], Еміліо Коломбо [5; 22], Ганс-Дітріх Геншер [23],

Альт'єро Спінеллі [21], Гастон Торн [6; 20]; публікації у пресі, особливо видання «Agence Europe» [7; 15; 16; 25] і «Le Monde» [14] тощо.

На початку 1980-х рр. ЄС продовжували знаходитися у важкому становищі: в економічному плані давалися взнаки наслідки структурної кризи 1970-х рр.; незважаючи на попередні здобутки, функціонування митного союзу, ЄЕС, Співтовариство знаходилося далеко від запровадження спільного ринку; досі стояла на заваді відсутність ефективного механізму прийняття рішень – принцип однотайності; додавали гостроти ірано-іракський конфлікт та вторгнення СРСР до Афганістану. Перед ЄС постала необхідність кардинальних змін основних принципів об'єднання. Представники країн-членів розуміли неможливість поглиблення економічної інтеграції в рамках існуючих політичних інститутів, окрім того, посилення політичної інтеграції мало сприяти підвищенню авторитету Співтовариства на міжнародній арені як самостійному актору. До того ж важливим здобутком попередніх років став обраний шляхом прямого загального голосування ЄП. Все це дозволило зробити перші спроби рухатися у даному напрямку.

У Лондонській доповіді від 13 жовтня 1981 р. міністри закордонних справ країн-членів погодилися, що подальша європейська інтеграція, а також підтримка і розвиток політики Співтовариства відповідно до Договорів (маються на увазі Паризький 1951 р. та Римські 1957 р.) будуть корисні для більш ефективної координації в області зовнішньої політики [12, с. 115]. Звичайно, ця заява стосувалася зовнішньої політики і безпосередньо ЄПС, проте, ми бачимо визнання необхідності поглиблення об'єднаних процесів. У частині II пункті 11 документу наголошується на важливості асоціації між ЄП та ЄПС, яка реалізовувалася шляхом проведення 4 щорічних колоквиумів, річних звітів з політичного співробітництва, неофіційних контактів між міністрами закордонних справ та політичними силами, представленими у Парламенті [12, с. 119].

Проте першим справжнім зрушенням у напрямку подальшої інтеграції стала ініціатива міністрів закордонних справ ФРН Ганса-Дітріха Геншера та Італії Еміліо Коломбо, офіційно представлена 6 листопада 1981 р. Цей проект Європейського Акту відомий як «план Геншера-Коломбо» [10, с. 87–91]. Документ має незначний об'єм, складається з преамбули, 3 частин (принципи, інститути, перспективи) і заяви з питань економічної інтеграції. В основному аргументація необхідності реформування ЄС ґрунтувалася на потребах спільної зовнішньої та політики безпеки, а кінцевою метою проголошувалося створення Європейського Союзу. Ми не будемо зупинятися на усіх сферах діяльності ЄС, яким був присвячений проект, а лише зосередимо увагу на важливих моментах у контексті нашого дослідження.

Заради досягнення головної цілі зазначалася необхідність подолання неефективності у сфері прийняття рішень. Проект передбачав обхід принципу однотайності шляхом утримання країни-члена Співтовариства від голосування. Якщо ж вона посилається на «життєво важливі інтереси», то питання подається на повторний розгляд Європейській Раді (ЄР) і лише за повторного непогодження рішення не могло бути прийнятим.

Зупинимось на розділі, присвяченому інститутам Співтовариства. Структури прийняття рішень ЄС і ЄПС мали об'єднатися під відповідальність Ради. ЄР мала стати джерелом їх політичного керівництва, до її компетенції входили всі питання, вона наділялася повноваженнями приймати рішення та встановлювати керівні принципи.

ЄП була відведена центральна роль у процесі створення Євросоюзу, він мав безпосередньо приймати участь у прийнятті рішень і здійснювати функцію контролю. З цією метою передбачалося наступне: ЄП приймає участь у обговоренні всіх питань стосовно ЄС та ЄПС; ЄР мала звітуватися перед ним двічі на рік і представляти щорічні звіти; Парламент презентував усні та письмові доповіді з усіх питань стосовно Співтовариства, що мали рекомендаційний характер; передбачалося його ширше залучення до проблем зовнішньої політики; він приймав участь в обговоренні програми інвестицій ЄК; важливим моментом було те, що не тільки питання бюджету затверджувалися за узгоджувальною процедурою, прийнятою 4 березня 1975 р., а й пов'язані з законодавчим процесом.

Очільники держав і урядів підкреслювали особливу важливість, яка надавалася Комісії в якості гаранта Паризьких і Римських договорів, визначали її як рушійну силу в процесі європейської інтеграції. На додаток до своїх завдань і повноважень відповідно до договорів Комісія має консультувати і підтримувати ЄР, на засіданнях якої вона мала бути присутня, шляхом внесення пропозицій і коментарів. Вона тісно пов'язувалася з ЄПС.

Вищезазначені положення дали підстави відомому федералісту та члену ЄП Альт'єро Спінеллі розкритикувати «план Геншера-Коломбо» в тому, що вони поставили головною міжурядову модель інтеграції [8, с. 227]. Ми вважаємо, що зауваження А. Спінеллі не повністю відповідає дійсному стану речей. Об'єктивно ЄР володіла найбільшими повноваженнями і єдина у той час могла приймати реальні рішення. Таким чином, Г.-Д. Геншер та Е. Коломбо вбачали у ній авторитетний орган, здатний об'єднати під своїм крилом існуючі структури ЄС, що вони й намагалися реалізувати у своєму проекті.

Варто зазначити, що автори ініціативи боялися відштовхнути від проекту деякі країни радикальними перетвореннями, тому діяли дуже обережно. У своєму виступі у Флоренції 28 січня 1981 р. Е. Коломбо заявляв, що Європа не намагається задусити національні уряди, а, навпаки, намагається підтримати й об'єднати їх...; Європа не може рухатися стрибками, вона повинна поступово просуватися вперед. Далі він зазначав про необхідність змінювати основні установчі договори за потреби; переконатися, що європейські установи працюють відповідно планам щодо майбутньої об'єднаної Європи, а також налагодити зв'язок між рішеннями Співтовариства та побажаннями європейських громадян як це реалізовано у безпосередньо обраному Парламенті. На останок італійський міністр закордонних справ наголосив, що економічна інтеграція є життєво важливою, але не достатньою умовою для досягнення політичного союзу – вона повинна йти рука об руку з політичними та інституційними перетвореннями, які дозволять Співтовариству поступово розширювати свої повноваження, перебираючи їх з національних на європейські руки [5].

В ході дебатів у ЄП 16–20 листопада 1981 р. Е. Коломбо виступив на захист проекту з промовою, в якій наголошував, що Європа повинна ставати все більше політичним утворенням і на шляху до цієї мети будуть зруйновані кордони між економічними і політичними аспектами будівництва Європи; інститути мають бути укріплені, а головне – вдосконалено механізм прийняття рішень; ЄП має першорядне значення та повноваження відігравати ключову роль у створенні Союзу. « В цілому, нові ідеї ставлять собі за мету скорочення міжурядової стратегії... Ми пропонуємо обережно поступовий і реалістичний підхід, тому що тільки з урахуванням нинішнього етапу розвитку наша мета зможе стати досягнутою, а не стане джерелом розбіжностей і суперечок з приводу європейської єдності... На нашу думку, запропоновані заходи можна розглядати як пакет політичних та інституційних реформ, здатних активізувати політичну інтеграцію, що не має жодного елемента, який переважає над останніми. Іншими словами, політичні та інституційні аспекти будуть доповнювати і зміцнювати одне одного і наближати нас до нашої головної мети – єдності Європи... Справді, для всіх має бути очевидним, що ми навіть не можемо говорити про економічний і валютний союз, якщо не буде відповідного підвищення солідарності Співтовариства», – так охарактеризував Е. Коломбо проект Європейського Акту і майбутні перспективи ЄС [8, с. 219–222].

Того ж дня, 19 листопада 1981 р., зі своєю заявою виступив Г.-Д. Геншер. На початку промови він окреслив проблеми в економіці, які постали перед Співтовариством та, підтримуючи свого італійського колегу, наголосив, що незважаючи на це, зусилля не повинні концентруватися виключно на економічних питаннях. Потрібно звернути увагу на «велику мету політичного об'єднання Європи», так як саме з досягненням цієї мети ЄС отримає силу приймати дійсно ефективні рішення, в тому числі й економічні. Він апелював до того твердження, що ні Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), ні Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), ні Європейське співтовариство з атомної енергії (Євроатом) ніколи не планувалися простими економічними спільнотами в чистому вигляді; їх завжди розглядали як

етапи на шляху до об'єднаної Європи. А надії на те, що необхідність подолання економічних обмежень автоматично призведуть до політичної інтеграції, не виправдались. Отже, за його словами: «велика мета політичного об'єднання, Європейського Союзу, повинна знову стати центральним елементом у дискусіях в європейських інститутах і серед європейської громадськості» [8, с. 216–219]. Тобто, «перетікання» з економічної сфери в політичну, передбаченого планом Жана Моне не відбулося. Європейському Співтовариству потрібно було самому надати імпульсу для подальшої інтеграції.

Єврокомісія позитивно сприйняла італо-німецьку ініціативу. Член ЄК Франс Адріссен в ході парламентських обговорень виступив із заявою, де відзначив необхідність нового політичного імпульсу як на верхньому, так і нижньому рівнях Співтовариства. Від імені Комісії він оцінював «план Геншера-Коломбо» в якості позитивного розвитку, особливо стосовно ролі інститутів (наголошуючи, що ЄК повинна стати повноправним партнером в процесі політичного співробітництва) і механізму прийняття рішень, обережно зупинився на чіткішому його формулюванні та можливості укладання нового договору більш зобов'язального характеру. Проте, зазначив, що в даних умовах це б зайняло більше часу, чого ЄС не може собі дозволити, тому у будь-якому випадку проект Європейського Акту слід вважати першим кроком на шляху до повноцінного Європейського Союзу [4, с. 11–12].

Діяльність Г.-Д. Геншера та Е. Коломбо активно висвітлювалась у тогочасній пресі. Приватна компанія новин «Agence Europe» слідувала за перебігом подій та становленням ініціативи міністрів закордонних справ Німеччини та Італії. Після флорентійської промови Е. Коломбо видавництвом 30 січня 1981 р. було опубліковане повідомлення «Коломбо закликає до комплексних заходів для руху Європи вперед», в якому був проведений аналіз промови італійського міністра і розглянуто ключові пропозиції. Основні моменти були сприйняті позитивно, як подальша економічна інтеграція, так і зрушення в політичному та інституційному аспекті. Автор статті також відмічає, що ці процесі взаємопов'язані, а зрушення в одній сфері неможливі без зрушення в інших; без міцної інституційної структури не може бути достатнього ступеня довіри між членами Співтовариства. Отже, Європа зможе зробити великий крок і це визначить який вигляд вона матиме у майбутньому, проте, довго чекати не можна. Вибір повинен бути зроблений зараз [7]. У наступних публікаціях зазначалося, що політичний процес запущено. І хоча, «план Геншера-Коломбо» не матиме силу нової угоди та не буде ставити перед країнами-членами Співтовариства юридичних зобов'язань, це у будь-якому разі краще, ніж інерція [16].

Проте, усе було не так однозначно. На думку А. С. Сидоренка, незважаючи на те, що у своєму виступі перед ЄП Г.-Д. Геншер акцентує свою увагу на першорядності вирішення економічних проблем, у самому тексті проекту їх вирішенню не приділяється належної уваги [3, с. 132]. Це дозволило журналістам стверджувати, що ініціатива, можливо, лише спекуляція та створює «ілюзію» руху у політичному просторі задля зосередження уваги на цьому замість вирішення нагальних питань у економічній сфері [15]. Ми вважаємо, що це зауваження не може повною мірою відповідати дійсності. Міністри закордонних справ ФРН та Італії скористалися економічною ситуацією, проблемами спільної зовнішньої політики і безпеки, щоб ініціювати рух до створення Європейського Союзу. Першочерговими завданнями вони бачили перетворення у політичній та інституційній сфері, тому тут і запропонували конкретні заходи. Вирішення цих нагальних питань надали б змогу далі рухатися і в плані економічної інтеграції. Це підтверджує як усе вище сказане, так і доповіді Г.-Д. Геншера та Е. Коломбо, представлені в ході дебатів у ЄП 14 жовтня 1982 р. [23].

Г.-Д. Геншер і Е. Коломбо хотіли отримати згоду «Десятки» на прийняття «Європейського Акту». Однак, незважаючи на обережність їхніх пропозицій, навіть термін «акт», з його законодавчим обертоном, викликав тривогу в Лондоні, Копенгагені і виявився неприйнятним. Як і слід було очікувати, британську опозицію налякало прискорення політичної інтеграції, заснування нових європейських структур, відповідальних за погодження зовнішньополітичних питань, та особливо затяті протести стосувались пропозиції щодо

обмеження права вето [1, с. 311]. У ряді держав-членів виникли проблеми з пропозиціями Геншера-Коломбо, таких як Ірландія – з безпекою і обороною, а Данія – з культурним співробітництвом. У той же час федералісти не були задоволені помірними, на їх погляд, ініціативами. Зокрема, А. Спінеллі в ході дебатів заявив, що план передбачав процедури десятирічної давності, тобто роль ЄП у процесі будівництва Європи обмежувалася поверхневими консультаціями; він не міг реально впливати на процес прийняття рішень. Таким чином, навіть така обережна програма перетворень, як «план Геншера-Коломбо» викликала багато суперечок, дебати тривали понад рік і врешті-решт не була затверджена. Для тих, хто бажав радикальних перетворень, вона виявилася недостатньою, а для більш помірних сил – напрочуд прискорювала хід подій.

Імпульс, наданий Співтовариству італо-німецьким проектом, мав позитивні наслідки. Ще у липні 1982 р. парламентський Комітет з інституційних питань на чолі з Мауро Феррі розпочав роботу над проектом інституційних перетворень і проголосував за основні керівні принципи своєї роботи; в результаті на початку 1984 р. він мав створити власний проект Договору [21]. У березні 1983 р. представив свій звіт Спеціальний комітет з інституційних питань на чолі з Джеймсом Дугом (так званий «Комітет Дуга»), у якому визнавалася необхідність зміни механізму прийняття рішень у Раді Європейських Співтовариств, відмовившись від принципу однаковості, що дозволить подолати наслідки «сумнозвісного документу, прийнятого у Люксембурзі» (мається на увазі Люксембурзький компроміс 1966 р.) [25].

Та однією з найвизначніших подій став саміт Європейської ради, який відбувся у Штутгарті з 17 по 19 червня 1983 р., в ході якого було прийнято «Урочисту Декларацію про Європейський Союз». Зупинимось на основних моментах. Текст документу повністю складається з серйозних приписів для підвищення ефективності Співтовариств, але вони не підкріплені практичними кроками для їх реалізації; тон «Декларації» був обережнішим, ніж «плану Геншера-Коломбо», і характерний узагальненнями. Про можливість перегляду попередніх установчих угод не могло й бути мови. Для сприяння процесу прийняття рішень в рамках Європейської Ради, в тому числі у випадках, коли потрібна однаковість, допускалася можливість утримання від голосування.

Європейській Раді надавалася керівна роль у перспективі створення Європейського Союзу: забезпечення загального політичного імпульсу для будівництва Європи; визначення підходів і спільних політичних керівних принципів для ЄС і ЄПС; розгляд питань і різних аспектів, що стосуються ЄС; ініціація співпраці в нових сферах діяльності; вираження спільної позиції з питань зовнішніх відносин.

Після кожного зі своїх засідань ЄР має представляти доповідь до ЄП, а також щорічний звіт про прогрес з приводу Європейського Союзу. У парламентських дебатах з приводу останнього ЄР представляв Голова або один з її членів. Сам ЄП обговорює всі питання, що стосуються Європейського Союзу, включаючи ЄПС. На додаток до процедур консультацій, передбачених у Договорах, ЄР, її члени та Комісія відповідно до своїх повноважень відгукуються на: усні або письмові запити парламенту; резолюції з питань, що мають важливе значення і становлять загальне значення, до яких Парламент прагне отримати коментарі. Президія ЄПС та ЄК на початку строку своїх повноважень представляють Парламенту свої програми. ЄП обговорює та голосує з приводу останньої. Президія ЄПС щорічно звітується перед ЄП щодо прогресу в області політичного співробітництва. Передбачалося ширше залучення Парламенту до зовнішньої політики [19, с. 24–27]. Таким чином, ми бачимо, що в плані політичних або інституційних змін Штутгартська декларація не пропонувала особливих змін, залишала головним міжурядовий підхід і багато в чому повторювала деякі моменти «плану Геншера-Коломбо». Проте, останнє дозволяє сказати, що це був певний успіх італо-німецької ініціативи, бо керівники країн-членів та їх урядів декларативно підтверджували положення проекту Європейського Акту 1981 р.

21 червня 1981 р. французька щоденна газета «Le Monde» так оцінила результати саміту ЄР у Штутгарті та безпосередньо прийнятий документ, що, можливо, це був запізнілий захід, щоб широка громадськість не розглядала Європу як великі витрати. Незважаючи на значний об'єм тексту, він не містить будь-яких дійсно нових інституційних положень. Що стосується ролі ЄП, тепер вона посилилася, Страсбурзькій асамблеї було надано право висловлювати свою думку про політичну співпрацю між членами Співтовариства. Міністр закордонних справ Франції П'єр Моруа інтерпретував «Декларацію» як «символічний жест», хоча також зазначив, що ця «Декларація» є всього лише «одним з елементів відродження Європи», елементом, який його уряд «може тільки вітати». Зазначається, що документ впливає з «плану Геншера-Коломбо» (на це ми звертали увагу вище), і дехто (зокрема, французи) вважають його серйозною загрозою «Люксембурзькому компромісу», який дозволив Франції покласти край політиці «порожнього крісла» у 1966 р. [14]. Проте, Штутгартська декларація насправді не ставить під сумнів цю угоду, як і проект Європейського Акту 1981 р. Право національного вето залишалось за кожною країною, пропонувалося лише утримуватися від голосування, якщо немає потреби захищати «життєво важливі інтереси». Ухвалення простого правила прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів для Співтовариства стало б більш яскравим і поворотним моментом, ніж список добрих намірів, урочисто підписаних у Штутгарті; але, за іронією, на даному етапі не було шансів прийняти одностайне схвалення цього механізму. Маргарет Тетчер у своїх мемуарах так оцінила «Урочисту Декларацію»: «Я вважала, що не можу всьому суперечити, до того ж документ не мав юридичної сили. Тому я погодилася з ним. Пізніше у Палаті громад я відповіла, що я ніяким чином не вірю у федеративну Європу. І цей документ теж. Зрозуміло, він не передавав повноваження централізованій Європі так, як це робив Маастрихтський договір. Але піднесена мова декларації стала звичною для більш пізніх розробок: вже було видно лінгвістичний скелет, на якому росте стільки інституційної плоти» [24].

Отже, саміт ЄР у Штутгарті 17–19 червня 1983 р. не призвів до прийняття нової європейської угоди та перегляду попередніх договорів, однак, став важливим етапом в історії політичної інтеграції ЄС. Було підтверджено головний вектор руху об'єднавчих процесів – створення Європейського Союзу та задекларовано основні принципи «плану Геншера-Коломбо».

Паралельно з усіма вищезазначеними подіями в ЄП велася активна розробка своєї версії нової угоди. Починаючи з 1980 р. група депутатів ЄП разом з А. Спінеллі у кількості 180 чоловік, що отримала назву Клуб Крокодила, активно розробляла проект. Не будемо зупинятися на цьому моменті, адже ми вже зверталися до цих подій у нашому дослідженні [2, с. 180–181]. Також ми згадували кроки, які здійснив в цьому напрямку Комітет з інституційних питань. Зазначимо, що 14 вересня 1983 р. ЄП прийняв переважною більшістю голосів Резолюцію стосовно змісту проекту попереднього договору про утворення Європейського Союзу, з тексту якої видно комплексну систему заходів щодо реформування Співтовариств, передбачену парламентською ініціативою [17, с. 95–117]. Не будемо зупинятися на ній, бо її зміст було покладено в основу проекту угоди про Європейський Союз. Президент ЄК Гастон Торн так оцінив цей план: «Якщо ця Асамблея прийме пропозицію, підготовану її Комітетом з інституційних питань, тоді Парламент, незважаючи на те, що він є продуктом народів з 10 різних держав і складається з представників, політичні погляди яких часто сильно розходяться, то продемонструє, що вона тим не менше в стані узгодити послідовний і всеосяжний підхід до майбутнього Європи. За короткий час вона досягне успіху, коли представники урядів, на жаль, зазнають невдачі протягом багатьох років» [6, с. 23]. Як ми бачимо, Комісія поклала велику надію на новий проект. Варто зауважити, що сам А. Спінеллі доклав багато зусиль до створення даного документу, тож його часто називають «планом Спінеллі» [12, с. 133]. Отже, звернемося безпосередньо до самого тексту пропонованої угоди.

14 лютого 1984 р. ЄП прийняв проект угоди про утворення Європейського Союзу [11, с. 8–26]. Вона повинна була замінити попередні Договори (про ЄОВС, ЄЕС та Євратом). Хоча

заявлені цілі проекту наголошують на необхідності ведення ефективної спільної зовнішньої політики, лише його невелика частина присвячена міжнародним відносинам. Угода ґрунтувалася на федералістських засадах, а отже міжурядовому характеру політичного співробітництва країн-членів приходив на зміну яскраво виражений наднаціональний підхід. Заснований Євросоюз мав включити до свого складу Європейські Співтовариства, економічний та валютний союзи, а також ЄПС. Тобто існуючі форми та рівні співробітництва планувалося об'єднати у складі однієї структури.

Значно розширені були повноваження ЄП. Він мав представляти нижню палату законодавчого органу, а Рада Європейського Союзу – верхню. За проектом Парламент брав участь у законодавчих, бюджетних процедурах і в укладанні міжнародних угод; ініціював повноваження ЄК, затверджуючи її політичну програму; здійснював нагляд за Комісією; мав право прийняти кваліфікованою більшістю недовіру членам Комісії та вимагати її відставки.

Нарешті, було вдосконалено механізм прийняття рішень. Рада Європейського Союзу голосувала простою більшістю голосів, а голоси тих, хто утримався, не враховувалися. Це стосувалося і законодавчого процесу. Угода ліквідувала принцип одностайності попередніх років, що стояв на заваді спільної політики. Проте, встановлювався 10-річний перехідний термін, коли представництво країни-члена у Раді могло посилатися на життєво важливі інтереси держави, які могли опинитися під загрозою в результаті прийняття рішення. ЄК мала підтвердити доцільність такої аргументації, тоді голосування відкладалося до повторного розгляду питання. Роль Комісії посилювалася: окрім того, що вона закладала основні принципи діяльності Союзу у своїй програмі та сприяла їх реалізації, представляла проект бюджету, реалізувала його, також мала право законодавчої ініціативи.

Узагалі проект угоди про утворення Європейського Союзу можна охарактеризувати таким чином: яскраво виражений наднаціональний характер; пріоритет європейського права перед національним; поетапна трансформація міжнародного співробітництва країн-членів Європейських Співтовариств до спільної зовнішньої політики Європейського Союзу; принцип субсидіарності, за яким Євросоюзу передаються ті функції національних урядів, виконання яких на рівні держави менш дієве; заміна принципу одностайності при прийнятті рішень на голосування простою або кваліфікованою більшістю голосів.

ЄП так мотивував необхідність прийняття нової європейської угоди: «з огляду на нинішні труднощі, існує нагальна і життєво важлива потреба у відродженні європейської інтеграції; таке поживлення має включати подальший розвиток існуючої політики, впровадження нової політики і встановлення нової інституційної рівноваги». Окрім того, нагадуючи, що Європейський Союз був визначений в якості мети державами-членами в Угодах про заснування Європейських Співтовариств, на Конференції глав держав і урядів 20 жовтня 1972 р. і в «Урочистій Декларації» від 19 червня 1983 р., а також установами самих Співтовариств [18, с. 8].

У своїй промові Г. Торн оцінив парламентську пропозицію як «прекрасну угоду». Критиці піддавалися лише положення стосовно дозволу країнам-членам блокувати прийняття рішень, посилаючись на життєво важливі інтереси, протягом перехідного періоду. Комісія вітала зміну інституційного балансу; посилення ролі як ЄП та ЄК; інтеграцію політичного співробітництва до інституційного механізму Союзу. У заключній частині своєї промови Голова Єврокомісії зазначив: «Парламент і Комісія, в силу тих ролей, які вони відіграють, і від інтересів, які вони представляють, можуть бути тільки природними союзниками. Бо ця Установа представляє європейців, і вони, як показують опитування громадської думки, хочуть швидшої інтеграції. Комісія, зі свого боку, є інститутом, незалежним від держав-членів, роль яких полягає у виявленні, тлумаченні та досягненні спільних інтересів. Тому я переконаний, що спільна спроба вирішити додаткові завдання наших двох інститутів дає найкращу гарантію для найближчого майбутнього Європи» [20, с. 28]. Ці слова як найкраще ілюструють ставлення ЄК до проекту, а також вказують на спільне бачення Європейського Союзу.

Договір, який було складено без будь-яких консультацій з урядами держав-членів, міг бути негайно ратифікований національними парламентами для обходу національних урядів і Ради міністрів, оскільки Європейський Парламент не мав конституційних повноважень. На це і розраховував А. Спінеллі, про що зазначав ще в ході парламентських дебатів 1982 р. [21]. У такий спосіб італійський федераліст намагався досягти затвердження документу в обхід ЄР, вказуючи на визначну роль ЄП у законодавчому процесі Співтовариства. На практиці вийшло зовсім по-іншому. За винятком парламенту Італії, який підтримав ініціативу А. Спінеллі, жоден національний парламент навіть не обговорив проект Угоди. Уряди країн-членів побоювалися його відверто федералістської спрямованості. Найбільш жорстку позицію зайняли Великобританія, Греція і Данія.

Проте 24 травня 1984 р. президент Французької Республіки та діючий Голова ЄР Франсуа Міттеран дав доручення ЄП надати підтримку проекту Договору про Європейський Союз. Він запропонував провести попередні обговорення між десятьма державами-членами з метою інституційної реформи. Навесні 1985 р. Комітет Дуга, створений раніше для розгляду інституційних питань і шляхів покращення співпраці в рамках Співтовариства та ЄПС, зазначив про важливість духу і підходу, що лежать в основі проекту Договору, прийнятого ЄП [9]. Таким чином, зусилля парламентарів не були змарновані та спонукали до подальшої розробки заходів щодо реформування Європейських Співтовариств.

Отже, на початку 1980-х рр. ЄС переживало кризовий етап своєї історії. Подальша економічна інтеграція зайшла у глухий кут. Неможливість створення спільного ринку в рамках існуючих інститутів та інституційного балансу стає очевидною для багатьох політичних структур Співтовариств. Перші практичні кроки на шляху поживлення інтеграційних процесів були здійснені Радою міністрів в особі Г.-Д. Геншера та Е. Коломбо. У своєму проекті вони намагалися знайти компроміс між наднаціональним та міжурядовим підходами. Пріоритетним напрямком визнавався рух до Європейського Союзу. Їх план передбачав об'єднання існуючих форм співробітництва та структур Співтовариств під керівництвом ЄР, розширення повноважень ЄП і певне обмеження принципу одностайності у прийнятті рішень. Хоча, «план Геншера-Коломбо» не був затверджений, його успіхом можна вважати підписання Штутгартської декларації ЄР, в основу якої було покладено основні принципи італо-німецької пропозиції.

У той же час ЄП розробляє власний план, кульмінацією чого стає створення проекту Угоди про Європейський Союз. На відміну від попередніх парламентська ініціатива передбачала перегляд основних установчих Договорів Співтовариств (хоча, Е. Коломбо зазначав про таку можливість) і кардинальну зміну балансу інститутів. Проект передбачав перехід від співробітництва до спільної політики, тобто застосування наднаціонального методу. Одним з найважливіших було положення про майже повний перехід від практики одностайності до прийняття рішень простою або кваліфікованою більшістю голосів. У такий спосіб долалися негативні наслідки Люксембурзького компромісу 1966 р. Усі три документи головною метою поглиблення інтеграції проголошували становлення спільної зовнішньої та політики безпеки. На нашу думку, у проекті 1984 р. це використано в якості засобу для досягнення федеративної Європи, якою її хотіли бачити такі діячі, як А. Спінеллі. Тому не дивно, що Угоду про Європейський Союз не було ратифіковано, адже більшість країн-членів не була готова до таких кардинальних перетворень. Але в той же час проект створив підґрунтя для подальших розробок і вплинув на прийняття Єдиного Європейського Акту. У деяких аспектах «план Спінеллі» набагато випередив свій час, його положення у майбутньому стали звичайною практикою у Європейському Союзі.

Досить перспективними також залишаються і дослідження економічних аспектів даних проектів, системи заходів для формування спільної європейської ідентичності тощо.

1. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2009. – 376 с.
2. Морозов С. О. Європейське бачення Альтьєро Спінеллі / С. О. Морозов // Література та культура Полісся. – Вип. 88. Серія «Історичні науки». – № 8 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – С. 174–184.
3. Сидоренко А. С. Немецко-итальянская инициатива по реформированию Европейских Сообществ (План Геншера-Коломбо) / А. С. Сидоренко // Германия на перекрестках истории: Проблемы внутренней и внешней политики в контексте трансформаций международных отношений: сб. статей. Вып. 7 / под общ. ред. А. А. Слинко; отв. ред. С. И. Дмитриева. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2016. – С. 127–134.
4. Address by Frans Andriessen to the European Parliament (19 November 1981) // Bull. EC 11–1981. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 11–12.
5. Address given by Emilio Colombo (Florence, 28 January 1981) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/2/22/d2f67c9c-715c-44db-abef-c9240193a8a3/publishable_en.pdf
6. Address given by Gaston Thorn (13 September 1983) // Bull. EC 9–1983. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 23–27.
7. «Colombo calls for a comprehensive effort to move Europe ahead» from Europe (30 January 1981) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/en/obj/colombo_calls_for_a_comprehensive_effort_to_move_europe_ahead_from_europe_30_january_1981-en-42497b87-6a3b-4ddb-a037-667370ad2189.html
8. Debates of the European Parliament 1981–1982 Session. Report of proceedings from 16 to 20 November 1981 / OJEC. – Luxembourg: Office for the official publications of the European Communities, 1982. – № 1–277. – 336 р.
9. Deschamps E. The European Parliament's proposals [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/obj/the_european_parliament_s_proposals-en-9169f4c4-6aa2-40d7-af99-9004fb85332c.html
10. Draft European Act submitted by the Governments of the FRG and Italy (6 November 1981) // Bull. EC 11–1981. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 87–91.
11. Draft Treaty establishing the European Union (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 8–26.
12. European Foreign Policy Key documents / edited by Christopher Hill and Karen E. Smith. – London: Routledge, 2000. – 500 p.
13. European Parliament Resolution on the draft Treaty establishing the European Union (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 8.
14. «Political cooperation: a «certain idea of Europe?»» from Le Monde (21 June 1983) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/content/publication/2001/11/5/e14ecc43-cfb1-4af9-8cf4-806cef3382ee/publishable_en.pdf
15. «Political impetus or mere speculation?» from Europe (30 October 1981) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/2/22/39fc2d9e-28c3-4743-8498-5175075a9e06/publishable_en.pdf
16. «Re-launching European Union: already off the ground» from Europe (21 September 1981) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.cvce.eu/en/obj/re_launching_european_union_already_off_the_ground_from_europe_21_september_1981-en-e853cf12-d15d-4592-8026-7f7f0057c805.html
17. Resolution concerning the substance of the preliminary draft Treaty establishing the European Union // OJEC. – 1983. – № C 277. – P. 95–117.
18. Resolution on the draft Treaty establishing the European Union (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 8.
19. Solemn Declaration on European Union // Bull. EC 6–1983. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 24–29.
20. Speech given by Gaston Thorn (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 26–28.
21. Statement by Altiero Spinelli to the European Parliament (14 October 1982) // OJEC. Debates of the European Parliament. 14.10.1982. – № 1–289. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/10/29/766481cd-75e4-4dfe-8356-5214593745b3/publishable_en.pdf
22. Statement by Emilio Colombo to the European Parliament (14 October 1982) // OJEC. Debates of the European Parliament. 14.10.1982. – № 1–289. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cvce.eu/en/obj/statement_by_emilio_colombo_to_the_european_parliament_14_october_1982-en-b11fab5f-ed71-4630-a547-9fc4158d2fc5.html

23. Statement by Hans-Dietrich Genscher to the European Parliament (14 October 1982) // OJEC. Debates of the European Parliament. 14.10.1982. – № 1–289. – P. 241–247. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/10/29/41f41ec3-3a35-4dc4-ace0-14a4935e8c0b/publishable_en.pdf
24. Thatcher M. The Downing-street years. – L.: Harper Collins, 1993. – 914 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cvce.eu/obj/margaret_thatcher_the_downing_street_years-en-310b0e5d-6f1e-4d6b-9c8d-daf7f9b41529.html
25. «The final report of «Spaak № 2» – Hypocrisy and back-handed blows» from Europe (21 March 1983) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/10/28/b0288a27-a2fc-49dc-a16d-706a5aa91291/publishable_en.pdf

1970-е гг. стали временем испытаний для Европейских Сообществ (ЕС) как в экономическом, так и в политическом плане. Во-первых, ЕЭС не смогло уменьшить влияние негативных процессов, вызванных кризисными явлениями в мире. Во-вторых, институты Сообщества показали свою неэффективность. Сказывались последствия Люксембургского компромисса 1966 г., который закреплял принцип единогласия в принятии решений, применявшийся Советом министров. Такая практика была помехой реализации не только серьезных проектов, но и очень часто вообще блокировала любые инициативы со стороны Европейской Комиссии (ЕК). Договор о согласительной процедуре 1975 г. несколько оживил механизм взаимодействия между Европейским парламентом (ЕП), Советом и Комиссией, но этого мероприятия было недостаточно. Координация органов ЕЭС оставалась довольно слабой. Потребности внешней и политики безопасности требовали ликвидации искусственных различий между структурами Европейского политического сотрудничества (ЕПС) и ЕЭС. Становится очевидной необходимость углубления политической интеграции, поэтому появляются инициативы по реформированию Сообществ.

Самые дальновидные политики того времени начинают разрабатывать планы для укрепления интеграционных структур ЕС. Кроме того, в этот процесс активно включается непосредственно избранный в 1979 г. ЕП. Начинают обсуждаться как ранее сформулированные предложения, так выдвигаются и новые инициативы. Предполагалась разная степень преобразований: от умеренных, в рамках Римских договоров, до их пересмотра и принятия нового европейского акта. Разные политические силы решили использовать эту благоприятную возможность и данные условия для достижения своих целей, которые или дальше установления свободного рынка и становления общей внешней политики. Первым с идеей движения к Европейскому Союзу на конференции в Штутгарте 6 января 1981 г. выступил министр иностранных дел ФРГ Ганс-Дитрих Геншер. Его поддержал итальянский коллега Эмилио Коломбо. Таким образом, был составлен первый план реформ и наметился выход из «евросклероза».

В статье анализируются проекты 1981–1984 гг., призванные придать новый импульс интеграционным процессам в Европе и решить проблемы, стоящие перед объединением в то время. В центре внимания находятся проект Европейского Акта, подготовленный правительствами ФРГ и Италии («план Геншера-Коломбо»); Штутгартская «Торжественная декларация о Европейском Союзе»; проект соглашения о создании Европейского Союза (так называемый «план Спинелли»). Выявлены ключевые моменты, которые имели наибольшее значение в этих документах, особенно в институциональной сфере, и каким образом они повлияли на последующие интеграционные процессы ЕС.

Ключевые слова: «план Геншера-Коломбо», Штутгартская декларация, соглашение о Европейском Союзе, «план Спинелли», Европейский Союз, Европейский Парламент, Европейский Совет.

1970s have become a hard time of the European Communities (EC), both economically and politically. First, the EEC could not reduce the impact of negative processes caused by the crisis in the world. Secondly, Community institutions have shown their inefficiency. Council of Ministers applied the unanimity principle in decision-making, fixed by the Luxembourg compromise of 1966. It had a negative effect. This practice was an obstacle to the implementation not only serious projects, but very often blocked any European Commission (EC) initiatives. Joint Declaration of the European Parliament, the Council and the Commission of 1975 improved the interaction mechanism between the European Parliament (EP),

Council and the Commission, but it was not enough. Coordination of the EEC institutions was very low. It was necessary to remove the simulated differences between the structures of European political cooperation (EPC) and the EEC for the common foreign and security policy needs. That's why it is developed initiatives to deepen the political integration of the Communities.

The most far-sighted politicians of that time began to develop plans for strengthening the EU integration structures. Besides, the directly-elected EP in 1979 was actively included in this process. As previously formulated proposals is begin to be discussed, so and new initiatives are put forward. A varying degree of transformation was provided: from restrained in the framework of the Rome Treaties to their revision and the new European act adoption. Different political forces decided to use this opportunity and these conditions to achieve their purposes. It was more than establishing a free market and establishing a common foreign policy. German Foreign Minister Hans-Dietrich Genscher was the first who spoke with the idea of moving to the European Union at Stuttgart conference on January 6-th of 1981. His speech was supported by his Italian colleague Emilio Colombo. Thus, the first reform plan was drawn up and an exit of "eurosclerosis" state was outlined.

The article studies the projects of 1981–1984, designed to give a new impetus to the integration processes in Europe and solve the association problems of that time. Particular attention is paid to the Draft European Act submitted by the Governments of the FRG and Italy (the "Genscher-Colombo Plan"); Stuttgart "Solemn Declaration on European Union"; Draft Treaty establishing the European Union (so-called "Spinelli's plan"). The key moments that were most important in these documents, especially in the institutional field, and how they influenced the following EU integration processes were identified.

Key words: "Genscher-Colombo Plan", Stuttgart Declaration, Treaty on the European Union, "Spinelli's Plan", the European Union, the European Parliament, the European Council.

1. Vidnjans'kyj S. V., Martynov A. Ju. Ob`jednana Jevropa: vid mrii' do real'nosti. Istorychni narysy pro bat'kiv-zasnovnykiv Jevropejs'kogo Sojuzu / NAN Ukrai'ny. Instytut istorii' Ukrai'ny. – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny, 2009. – 376 c.
2. Morozov S. O. Jevropejs'ke bachennja Al't'jero Spinelli / S. O. Morozov // Literatura ta kul'tura Polissja. – Vyp. 88. Serija «Istorychni nauky». – № 8 / vidp. red. i uporjad. G. V. Samoilenko. – Nizhyn : NDU im. M. Gogolja, 2017. – S. 174–184.
3. Sidorenko A. S. Nemetsko-ital'yanskaya initsiativa po reformirovaniyu Evropejskikh Soobshchestv (Plan Genshera-Kolombo) / A. S. Sidorenko // Germaniya na perekrestkakh istorii: Problemy vnutrennei i vneshnei politiki v kontekste transformatsii mezhdunarodnykh otnoshenii: sb. statei. Vyp. 7 / pod obsch. red. A. A. Slin'ko; otv. red. S. I. Dmitrieva. – Voronezh: Voronezhskii gosudarstvennyi universitet, 2016. – S. 127–134.
4. Address by Frans Andriessen to the European Parliament (19 November 1981) // Bull. EC 11–1981. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 11–12.
5. Address given by Emilio Colombo (Florence, 28 January 1981) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/2/22/d2f67c9c-715c-44db-abef-c9240193a8a3/publishable_en.pdf
6. Address given by Gaston Thorn (13 September 1983) // Bull. EC 9–1983. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 23–27.
7. «Colombo calls for a comprehensive effort to move Europe ahead» from Europe (30 January 1981) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: https://www.cvce.eu/en/obj/colombo_calls_for_a_comprehensive_effort_to_move_europe_ahead_from_europe_30_january_1981-en-42497b87-6a3b-4ddb-a037-667370ad2189.html
8. Debates of the European Parliament 1981–1982 Session. Report of proceedings from 16 to 20 November 1981 / OJEC. – Luxembourg: Office for the official publications of the European Communities, 1982. – № 1–277. – 336 p.
9. Deschamps E. The European Parliament's proposals [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: https://www.cvce.eu/obj/the_european_parliament_s_proposals-en-9169f4c4-6aa2-40d7-af99-9004fb85332c.html
10. Draft European Act submitted by the Governments of the FRG and Italy (6 November 1981) // Bull. EC 11–1981. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 87–91.
11. Draft Treaty establishing the European Union (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 8–26.
12. European Foreign Policy Key documents / edited by Christopher Hill and Karen E. Smith. – London: Routledge, 2000. – 500 p.
13. European Parliament Resolution on the draft Treaty establishing the European Union (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 8.

14. «Political cooperation: a «certain idea of Europe?»» from Le Monde (21 June 1983) [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/content/publication/2001/11/5/e14ecc43-cfb1-4af9-8cf4-806cef3382ee/publishable_en.pdf
15. «Political impetus or mere speculation?» from Europe (30 October 1981) [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/2/22/39fc2d9e-28c3-4743-8498-5175075a9e06/publishable_en.pdf
16. «Re-launching European Union: already off the ground» from Europe (21 September 1981) [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/en/obj/re_launching_european_union_already_off_the_ground_from_europe_21_september_1981-en-e853cf12-d15d-4592-8026-7f7f0057c805.html
17. Resolution concerning the substance of the preliminary draft Treaty establishing the European Union // OJEC. – 1983. – № C 277. – P. 95–117.
18. Resolution on the draft Treaty establishing the European Union (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 8.
19. Solemn Declaration on European Union // Bull. EC 6–1983. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 24–29.
20. Speech given by Gaston Thorn (14 February 1984) // Bull. EC 2–1984. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities. – P. 26–28.
21. Statement by Altiero Spinelli to the European Parliament (14 October 1982) // OJEC. Debates of the European Parliament. 14.10.1982. – № 1–289. [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/10/29/766481cd-75e4-4dfe-8356-5214593745b3/publishable_en.pdf
22. Statement by Emilio Colombo to the European Parliament (14 October 1982) // OJEC. Debates of the European Parliament. 14.10.1982. – № 1–289. [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/en/obj/statement_by_emilio_colombo_to_the_european_parliament_14_october_1982-en-b11fab5f-ed71-4630-a547-9fc4158d2fc5.html
23. Statement by Hans-Dietrich Genscher to the European Parliament (14 October 1982) // OJEC. Debates of the European Parliament. 14.10.1982. – № 1–289. – P. 241–247. [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/10/29/41f41ec3-3a35-4dc4-ace0-14a4935e8c0b/publishable_en.pdf
24. Thatcher M. The Downing-street years. – L.: Harper Collins, 1993. – 914 p. [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/obj/margaret_thatcher_the_downing_street_years-en-310b0e5d-6f1e-4d6b-9c8d-daf7f9b41529.html
25. «The final report of «Spaak № 2» – Hypocrisy and back-handed blows» from Europe (21 March 1983) [Elektronnyj resurs] – Rezhyim dostupu: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/10/28/b0288a27-a2fc-49dc-a16d-706a5aa91291/publishable_en.pdf